

Literacy – State and Prospects
Езиковата грамотност – състояние и перспективи

КАК МИШКАТА ДА НЕ ИЗЯДЕ КНИГАТА – ПОУКИТЕ ОТ ЕДНА ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА В ПЪРВИ КЛАС

Мариана Мандева

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“

Диляна Гаджева

Основно училище „П. Р. Славейков“ – В. Търново

Резюме. „Искрата“ за четене се пали у детето от първите дни на обучението му в училище. За да се осъществи това, са необходими обединени усилия на много институции – училища, библиотеки, семейства. В подкрепа на тезата е представена педагогическа практика за насърчаване на четенето в първи клас.

Keywords: reading, first-class, integrated efforts, school, library, family

1. Четенето – „ключ“ за отговорен и успешен живот на ученика в променящия се свят

Езиковата грамотност¹⁾ е фундаментално човешко право, но и фундаментална човешка отговорност. Тя е важен фактор за личен и обществен просперитет. Езиковата грамотност има решаваща роля за способността на човека да се учи и израства през целия живот, да участва пълноценно в социума и да живее независимо, отговорно и успешно. Тя е главен инструмент за интелигентен и устойчив растеж на икономиките, за насърчаване на заетостта и намаляване на бедността, за стимулиране на активното гражданство и социалното включване.

В актуални документи на европейските институции се посочва, че „явлението малограмотност и неграмотност съществува във всички страни на света..., като броят на младежите със слаби четивни умения в ЕС се увеличава“ (Становище, 2010: 1). „Тъй като четенето и писането са основни елементи на всеки образователен процес, Европейският съюз следва да допълва и координира действията на държавите членки с цел да се засили борбата с малограмотността и да се зачита правото на образование“⁴⁾.

„България е „нация-азбука“, България е „нация-писменост“ (Кръстева, 2014: 1). През последните години различни фактори провокират актуализирането на тази тема у нас – постиженията на българските ученици в на-

ционалното външно оценяване и в международните изследвания, както и констатирането на пряка зависимост между равнището на грамотност и социално-икономическите и демографските реалности³⁾.

Анкетно проучване показва, че немалка част от децата от начална училищна възраст не са мотивирани да четат активно в извънучилищни условия. Времето, прекарано пред компютъра, остава необвързано с усилия да се ползва информация с учебна цел, да се чете за удоволствие и т.н.²⁾ Как да променим това? В статията се дават някои от отговорите на този въпрос.

2. Как мишката да не изяде книгата – една педагогическа практика за „преподаване“ на любов към четенето в първи клас

Първи клас е важен период в развитието на детската личност. Малкият ученик се адаптира към нови условия на живот и дейност (Василева, 2004: 49 – 101).

Една от главните образователни задачи в първи клас е начално ограмотяване на детето – т.е. формиране на умения за четене и писане (на родния или на официалния език) и за разбиране смисъла на прочетеното/записаното в съответствие с изискванията, посочени в националните учебни програми. „За съжаление, в практиката учителите много често се концентрират предимно върху декодирането... Изпуска се от погледа същностната перспектива на четенето за разбиране и комуникация“ (Георгиева, Йовева, Здравкова, 2005: 40). Как да се промени това?

Срещата на детето с книгата не се осъществява за първи път в училище. В зависимост от образованието, социалния статус на родителите, семейните приоритети много първокласници разполагат с домашни библиотеки. Но за детето, което все още не може да чете, книгите са част от „играчките“ му. Отговорност на учителя е да насочи вниманието на малкия ученик към книгите като източници и на забавление, но и на познания и разширяване на духовните хоризонти.

За да не угасне желанието на детето да „играе“ с книгите, не бива контактите с тях да се оставят за периода след началното ограмотяване, когато се въвеждат уроците по литература, заниманията по извънкласно четене и т.н. За целта учителят използва както естествени ситуации, така и преднамерено създадени от него по време на урочни и извънурочни форми на обучение.

От началото на първи клас децата носят в училище книги от домашната си библиотека, за да ги покажат на съучениците си и на учителя по време на междучасия, извънурочни форми на обучение и т.н. Отначало при представянето на книгите водещата роля е на педагога. Постепенно малкият ученик се научава сам да „разказва“ за „своето четиво“. Преди децата да умеят да четат (подготвителен етап на системата на обучението в начална грамот-

ност), учителят чете откъси от книгите им. Педагогът представя образец за правилно и изразително четене, а малкият ученик се чувства значим помощник на своя учител. Има деца, които постъпват в първи клас с определено равнище на формирани умения за четене. За тях е чест да прочетат вместо учителя откъс от книга – своя или на съученик. Създават се партньорски взаимоотношения между участниците в процеса на обучение и общуване с книгата.

В други ситуации учителят представя своя любима детска книга на учениците, като това не се случва самоцелно, а в даден компонент от уроците по начално четене и писане. Вярно е, че учебният час от 35 минути е кратко време, през което трябва да се изпълнят много учебни задачи, но опитът показва, че времето, отделено за общуване на децата с книгите, не е загубено. Успоредно със запознаването с нов звук и буква се формира мотивация за четене, опознават се структурните елементи на книжното тяло и т.н. В уроците по начално четене често се използва дидактическата игра „Ловци на звукове“. Защо първокласниците да не „уловят“ изучавания нов звук, „действайки“ с книгата? Учителят показва книжното тяло и накратко споделя какво харесва в текста. Децата „улавят“ новия звук, съдържащ се в заглавието на книгата, в името на главния герой и т.н. Аналогични примери могат да се посочат и при работа с печатна буква – главна и малка. Например разпознаване на буквите в заглавието на книга, избрана от домашната библиотека на ученика, чрез играта „Познай ме и ме покажи“ и др. под. В уроците по начално писане думите, изреченията, кратките текстове за диктовка може да се подбират от детски книги. В много сборници с диктовки това условие е изпълнено, но положителен ефект оказва диктуването от самата книга.

Могат да се посочат още много примери. Учителят е творческа личност и създава разнообразни ситуации, в които книгите присъстват като важно средство в процеса на обучение, повод за презентации и дискусии, източник на знания, а и на приятни преживявания.

Но училището не може и не бива да е само в усилията за формиране на „четящото дете“. Ефективна възможност за приобщаване на широк кръг лица и институции към идеята за изграждане на активен малък читател е отправяне на покана към родители, по-големи ученици, бивши възпитаници на училището да четат на децата по време на извънурочни и извънучилищни форми на обучение. Пример за поредица от литературни четения е ежеседмичното посещение на участници в кръжока „Четящият студент и четящото дете“. Първокласниците очакват с нетърпение тези инициативи; носят книги от домашната си библиотека, от които бъдещите учители да им четат. Децата споделят, че „когато студентите четат, сякаш приказката е друга“.

Друг аспект на проблема за изграждане на образователна среда, стимулираща четенето, е създаването на библиотека на класа – „Кът за четене“, „Аз чета всеки ден“, „Пощенска кутия за книги“, „Приказки от деца за деца“ и т.н. Наименованието може да е различно, като най-добре е да се предложи от децата. И тук възможностите са разнообразни.

1. Книгите са подарени от учителя, от учениците или от гости и приятели на класа.

2. Книгите са закупени от родителския актив на класа с общи средства.

3. Учителят и учениците носят книги от своята домашна библиотека за определен период от време.

Специално „място“ за децата е училищната библиотека. Тук се формират основни представи за обществена библиотека, научават се правилата за ползване на книгите в нея. Подкрепят се изложби – илюстрации към детски книги и др. под.; представя се ученическо литературно творчество; провеждат се срещи с поети и писатели, а по-късно – и занимания по извънкласно четене.

Следваща стъпка по пътя към „малкото голямо четене“ е посещението на Регионалната библиотека. Първокласниците се запознават с правилата за търсене и ползване на книгите, както и с „молбата на книгата“ да я пазят здрава и чиста. Ето някои примери за взаимодействие между ОУ „П. Р. Славейков“ – Велико Търново, и Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново:

- провеждане на традиционния за първи клас Празник на буквите в Детския отдел на библиотеката заедно с родителите;

- срещи на учениците с поети и писатели в Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново, представяне на детски литературни творби;

- „изнесени“ занятия по извънкласно четене, посветени на определен автор или литературен жанр;

- участие в конкурси, организирани от Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново, подкрепяне на изложби;

- посещение на представители на библиотеката в училището, осигуряване читателски карти за учениците;

- съвместно съставяне на препоръчителен списък с книги за четене в свободното време с оглед осигуряване възможност на децата да ги намерят в Народна библиотека „П. Р. Славейков“ – Велико Търново, ако не могат да си ги закупят.

Практиката показва, че за първокласника е характерен подчертан интерес към книгите. Майсторството на учителя се проявява тогава, когато успее да запази „живо“ у детето желанието за четене след периода на началното ограничаване.

3. „Преподаване“ на любов към четенето след началното ограмотяване – за дигиталното четене

Системата за приобщаване на детето към книгата няма да бъде пълна, ако не се продължи с темата за дигиталното четене. Информационните технологии вече са неизменна част от ежедневието ни. Важна отговорност на учителя е съвместно с родителите, библиотеките и др. отговорни институции да научи малкия ученик как правилно, целенасочено, пълноценно, безопасно и етично да използва ресурсите на интернет и съвременните дигитални технически средства.

В интернет пространството могат да се намерят богат набор от детски дигитални библиотеки. Ето някои от тях:

- http://star05.net/infusions/booklib/book.php?cat_id=10
- <http://www.booksbg.org/booksbg/component/remository>
- <http://chitanka.info/books>
- http://wiki.chitanka.info/Библиотека_за_ученика
- <http://www.avtori.com/>
- <http://prikazki.dechica.com/index.html>
- <http://litenet.bg/publish/katalog/avtori/>
- <http://prikazki.com>
- <http://www.slovo.bg/showtype.php>
- <http://www.libraryvt.com>

Необходими са обяснения, демонстрации и упражнения, за да се научат учениците да ги използват. Формирането и развитието на дигитални способности за търсене, структуриране, обработване и обобщаване на информация чрез съвременните технологии са неотменима част от подготовката на децата за бъдещата им ежедневна дейност. Тази потребност поражда необходимост учениците да бъдат обучавани как да откриват определени произведения по даден жанр, автор или тематика. Дейността по проект е полезен метод на обучение в това отношение.

Четенето на книги, независимо дали са печатни, или електронни, провокира желание у децата да споделят или записват своите впечатления от прочетеното, да дискутират по определени теми. Освен в традиционните читателски дневници учениците могат да изразят мислите си по повод прочетена книга, да предоставят на съучениците си литературно произведение в електронен вариант чрез електронна платформа или библиотека на класа, създадени от учителя. Възможности за подобна дейност предоставят например електронният дневник www.bgclass.net, както и платформата за създаване на уебсайтове www.education.weebly.com. С посочените и други електронни ресурси учителят конфигурира онлайн класна стая, където ученици, учители и родители общуват помежду си по всяко време и от различно местонахождение; създава профили на децата и ги управлява; задава домашни работи онлайн, проверява

ги и ги оценява по нестандартен начин; предоставя на родителите възможност да бъдат свидетели на тази комуникация. Много е важно педагогът да изисква учениците да пишат в интернет с българската азбука, да спазват правилата за правопис, както и дадените съвети за безопасност и утвърдените етични норми.

Независимо от това дали четенето, разбирането и коментирането на прочетеното се осъществяват чрез традиционните хартиени ресурси, или по дигитален път, важно е у детето да се породи и запази вътрешна потребност да чете съзнателно, да споделя впечатления от общуването си с книгите с други „четящи хора“ – съученици и приятели, родители и близки, учители и студенти.

4. Поуките от педагогическата практика – или за интегрираните усилия на цялото общество по пътя към „малкото голямо четене“

„Животът е взаимодействие между всички възрастови групи – от баби и дядовци до връстници. Взаимодействието между тези групи спомага на обучението, създава възможност децата да намерят мястото си в обществото“ (Плакроуз, 1992: 102). В този смисъл многобройните, но спорадични инициативи за насърчаване на четенето в училищна възраст са недостатъчни за постигане на устойчиви резултати. Наложителни са интегрирани усилия на цялото общество – училища, библиотеки, семейства и др. (Национална стратегия, 2014: 23). Всяка от тези институции трябва да поеме отговорност – не толкова да „преподава“ „велики“ книги, колкото да „преподава“ любов към четенето.

Училището, което приобщава широк кръг „четящи хора“ по пътя към „малкото голямо четене“, е „Училището за утрешния ден“. То е „...място, което има корени в човешката общност“ (Плакроуз, 1992: 114). Амбицията е пълноценно, многомерно изграждане на детската личност. А тя – детската личност – е истински „жива“, при положение че е „...индивидуално и обществено същество, културноценностно и свободно“ (Радев, 2013: 258), мотивирано чрез слушането, говоренето, четенето и писането да „създава“ живота и утвърждава „Аза“ – както днес, така и утре, в света, който все още не съществува.

Приложение

„ПРЕПОДАВАНЕ“ НА ЛЮБОВ КЪМ ЧЕТЕНЕТО В ПЪРВИ КЛАС – ЕДНА ПЕДАГОГИЧЕСКА ПРАКТИКА

БЕЛЕЖКИ

1. Думата „грамотност“ се употребява в смисъл и на езикова грамотност (literacy), и на математическа грамотност (numeracy), и на грамотност в областта на природните науки и технологиите. В последно време все повече се говори за „новата грамотност на XXI век“, включваща умения за справяне с дигиталните технологии, за работа в мрежата с цел извличане и анализ на информация, за осигуряване на достоверност на намерената информация и т.н. (Уорлик, 2008: 41). Т.е. днес понятието „грамотност“ функционира в тесен смисъл – езикова грамотност (literacy), и в широк смисъл – комплекс от грамотности. В основата на езикова грамотност (literacy) са компетентностите, свързани с четене и писане на родния език или на езика, официален за дадена страна, но също така и други компетентности (по слушане, говорене).
2. Проучването е направено от студенти от Великотърновския университет – участници в кръжока „Четящият студент и четящото дете“. През 2014 – 2015 г. са анкетирани 300 деца от начална училищна възраст от областите: Бургас, Варна, В. Търново, Видин, Габрово, Ловеч, Монтана, Плевен, Търговище. Поради изисквания към обема на текста тук не се коментират подробно получените емпирични данни.
3. Национална стратегия 2014: Национална стратегия за насърчаване и повишаване на грамотността (2014 – 2020). МОН. <www.mon.bg> (11. 03. 2015).
4. Становище 2010: ЕС. Становище на Комитета на регионите относно „Борба с малограмотността“. Изготвяне на амбициозна европейска стратегия за предотвратяване на изключването и насърчаване на личната реализация. <www.eulaw.egov.bg/DocumentDisplay.aspx?ID=302908> (12. 03. 2015).

ЛИТЕРАТУРА

- Василева, Ем. (2004). *Съвременното начално училище – реалност и предизвикателства*. София, УИ „Св. Климент Охридски“.
- Георгиева, М., Йовева, Р., Здравкова, Ст. (2005). *Обучението по български език и литература в началното училище*. Шумен, УИ „Епископ Константин Преславски“.
- Кръстева, Ю. (2014). Нови форми на бунта. Лекция. <<http://culturecenter-su.org/?p=3275>> (12. 03. 2015).
- Плакроуз, Х. (1992). *Училището – място за деца*. София: Изд. „Международен център за обучения и изследвания“.
- Радев, Пл. (2013). *Енциклопедия на науките за образованието*. Пловдив: УИ „Паисий Хилендарски“.
- Уорлик. (2008). Warlick, D. *Redefining Literacy. 2.0*. Columbus, Ohio, Linworth Publishing.

REFERENCES

- Vasileva, Em. (2004). *Savremennoto nachalno uchilishche – realnost i pre-dizvikatelstva*. Sofiya, UI „Sv. Kliment Okhridski”.
- Georgiyeva, M., Yoveva, R., Zdravkova, St. (2005). *Obucheniето po balgarski yezik i literatura v nachalno uchilishche*. Shumen, UI „Episkop Konstantin Preslavski”.
- Krasteva, Yu. (2014). *Novi форми na bunta*. Lektsiya. <<http://culturecenter-su.org/?p=3275>> (12. 03. 2015).
- Plakrouz, Kh. (1992). *Uchilishcheto – myasto za detsa*. Sofiya: Izd. „Mezhdunaroden tsenar za obucheniya i izsledvaniya”.
- Radev, Pl. (2013). *YEntsiklopediya na naukite za obrazovaniето*. Plovdiv: UI „Paisiy Khilendarski”.
- Uorlik. (2008). Warlick, D. *Redefining Literacy*. 2.0. Columbus, Ohio, Linworth Publishing.

HOW THE MOUSE NOT TO EAT THE BOOK – LESSONS FROM AN EDUCATION PRACTICE IN FIRST CLASS

Abstract. “A spark” to read is “fired” in the child from the first days of education in school. To make this happen, are necessary united efforts of many institutions – schools, libraries, families and others. In support of the thesis is presented pedagogical practice for promoting reading in first grade.

✉ **Assoc. Prof. Mariana Mandeva, DSc.**
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Tarnovo
Veliko Tarnovo, Bulgaria
E-mail: mandeva_m26@abv.bg

✉ **Dr. Dilyana Gadzheva**
Primary School “P. R. Slaveykov”
Veliko Tarnovo, Bulgaria
E-mail: gadjeva_vt@abv.bg